

OSVRT NA STANJE HRVATSKOG AGRARA (PROGRAM RAZVOJA OBITELJSKIH GOSPODARSTAVA)

J. Haluška

Uvod

Poslije svake promjene društveno-političkog sistema najveći problemi bili su u poljoprivredi. Po pravilu zemlja je mijenjala vlasnika, jednima se oduzimala a drugima davala. Nakon sloma socijalizma nova vlast u RH nije bila pripremljena za tržno gospodarstvo, nije pripremila političke i ekonomske mjere za prijelaz sa socijalističkog, odnosno društvenog na privatno vlasništvo. Kada je u pitanju agrar država nije imala viziju razvoja agrara. Stav države bio je da se ukidaju kombinati, a nije nuđena alternativa, bar za neko prijelazno razdoblje. Govorilo se da osnovu naše poljoprivrede čine obiteljska gospodarstva, ali se od toga nije maklo. U našem agraru zavladała je stihija. Seljak je doveden u težak položaj. Mjere Ministarstva poljoprivrede i šumarstva svodile su se na gašenje požara preko poticaja. Proizvodnja je padala a uvoz poljoprivrednih proizvoda je rastao. Poljoprivreda je platila ceh ratnog stanja i vlasničke transformacije. Od stjecanja samostalnosti da danas država nije uspjela riješiti osnovne probleme agrara. Sabor RH 1995. godine usvojio je Strategiju razvitka hrvatske poljoprivrede, koja nije bila definirana a nije se niti provodila. Strategiju nisu pratile konkretno osmišljene konceptijsko – organizacijske niti ekonomsko – financijske mjere. Od tada je usvojeno niz dokumenata o stanju u agraru, što se u praksi nije provodilo. Donešena Strategija agrara činila je dobar kostur i bilo je rečeno kako će se po pojedinim područjima i županijama, s obzirom na njihove specifičnosti, izraditi programi, koji bi zajedno predstavljali jedinstvenu nacionalnu strategiju agrara u RH. Ti regionalni programi nisu napravljeni. Tim programima trebalo je definirati daljnje ciljeve i mjere razvoja hrvatske poljoprivrede. Cilj je bio stvaranje krupnih i tržno orijentiranih obiteljskih gospodarstava. Trebalo je definirati optimalnu veličinu obiteljskih gospodarstava u našim uvjetima, modele organiziranosti, stupanj intenziteta i specijalizacije, odrediti način korištenja izvora stočne hrane, predložiti nove tehnologije za povećanje proizvodnje,

Josip Haluška, dipl. ing. agronomije, savjetnik u Hrvatskom stočarsko selekcijskom centru, Zagreb – Vinkovci.

odrediti organizatore proizvodnje, napraviti bilance proizvodnje i potrošnje, definirati pasmine kao sredstvo za ostvarivanje ciljeva vezanih za proizvodne programe u stočarstvu (meso, mlijeko), odrediti smjer i strukturu proizvodnje i napraviti plan rajonizacije poljoprivrede, zacrtati zemljišnu politiku i odrediti ekonomske mjere državne politike i to od politike cijena, poreznog sustava, sustava državne potpore i pitanja kreditiranja. Kod izrade strategije agrara treba voditi računa o povjesnom nasljeđu, gustoći stanovništva, kupovnoj moći, o prirodnim resursima, ekološkim uvjetima i drugim specifičnostima.

Stanje i karakteristike naše poljoprivrede i obiteljskih gospodarstava su usitnjenost, niskoproduktivna, neekonomična i neracionalna proizvodnja. Zemljišni kapaciteti nisu dovoljno iskorišteni. Genetski kapaciteti stočnog fonda koriste se 50-60%. Proizvodnja se odvija najčešće poluintezivno ili ekstenzivno. Proizvodnja po jedinici je niska i skupa. Najveći broj obiteljskih gospodarstava posjeduje 0,5 do 2 ha i drži 1-2 krave. Uzgajatelja koji drže 1-3 krave ima 60%, a krupnijih koji drže više od 15 krava ima 1%. Oko 90% obiteljskih gospodarstava ne može se nositi na tržištu. Preko 60% obiteljskih gospodarstava starija su od 60 godina.

Usitnjenost seljačkih gospodarstava ne jamči brzo stvaranje suvremenog obiteljskog gospodarstva. Potrebne su desetine godina da se udvostruči veličina gospodarstava. Predviđa se da bi se za idućih 30 godina mogao prepoloviti broj obiteljskih gospodarstava, a njegova prosječna veličina povećala bi se na otprilike 7 – 8 ha. Od 530.000 obiteljskih gospodarstava u RH 17 % je većih od 5 ha, a 6 % iznad 8 ha površine. Prosječna veličina posjeda 1900. godine u RH iznosila je 4,6 ha a 1990.godine 2,9 ha. U 20. stoljeću kod nas se smanjivala veličina posjeda za razliku od današnjih razvijenih zemalja (EU), gdje je veličina posjeda rasla. Prema nekim predviđanjima krupnih obiteljskih gospodarstava s više od 50 ha moglo bi biti oko 10.000 a onih iznad 100 ha 1 – 2 %. Sitna gospodarstva morat će se orijentirati na alternativnu proizvodnju koja se neće održati bez pomoći države i postepeno će nestajati. Drastičan pad broja stoke zabilježen je poslije Domovinskog rata, što je osiromašilo ukupnu poljoprivrednu proizvodnju. Sve je to utjecalo na veliki porast uvoza stoke i stočnih proizvoda unazad par godina. Hrvatska je postala veliki uvoznik iako je u proteklom stoljeću sve do 1990. godine bila izvoznik. U odnosu na stanje prije rata došlo je do pada svih proizvodnih i ekonomskih pokazatelja u poljoprivredi. Imamo izuzetno nisku proizvodnju (mesa, mlijeka, žitarica) po grlu, po ha i po obiteljskom gospodarstvu. Uvozimo neke proizvode i do 80 % svojih potreba. Ratarska proizvodnja trebala bi se povećati za više od 50 % a stočarska za dva do tri puta. Ako je suditi po veličini posjeda, po broju stoke i proizvodnji i drugim pokazateljima, onda RH mnogo zaostaje za zemljama Europske zajednice koje su krajem 19. i početkom 20. stoljeća bile u sličnoj situaciji kao RH danas.

Veličina i organiziranost obiteljskih gospodarstava

Osnovno pitanje obiteljskih gospodarstava je kako urediti svoje imanje i koji je najdjelotvorniji model obiteljskog gospodarstva za naše uvjete. Veličina obiteljskih gospodarstava u RH ovisit će o pojedinim predjelima. U ravničarsko-kontinentalnim područjima gdje se odvija intezivna biljna proizvodnja postoje dobri uvjeti za razvoj velikih obiteljskih gospodarstava, koja će imati preko 100 ha zemljišta i koja će se baviti ratarskom proizvodnjom, prvenstveno proizvodnjom žitarica i industrijskog bilja za tržište i izvoz. Ta obiteljska gospodarstva trebala bi, s obzirom na veličinu i uvjete proizvodnje, biti konkurentna mnogim farmerima na jedinstvenom tržišnom prostoru Europske unije. Takvih gospodarstava mogli bismo imati najmanje 2-3% i to pretežito u istočnoj Slavoniji.

Srednja obiteljska gospodarstva će imati do 50 ha zemlje i držat će 20-30 krava ili ukupno s pripadajućim dijelom rasplodnog podmlatka 30-50 grla. Na ovim gospodarstvima glavna će proizvodnja biti stočarska, a biljna proizvodnja bit će joj podređena tj. u funkciji stočarske proizvodnje. Stočarska proizvodnja će se moći specijalizirati za proizvodnju mlijeka, proizvodnju mesa ili proizvodnju rasplodnog podmlatka. Ovakav oblik organiziranosti obiteljskog gospodarstva (mješovito stočarsko-ratarsko) s gospodarskog gledišta je najdjelotvorniji i najlogičniji model organizacije gospodarstva. Radi boljeg korištenja zemljišta i komplementarnosti biljne i stočarske proizvodnje, bolje plodnosti zemljišta, boljeg korištenja rada i strojeva i veće dobiti biljna i stočarska proizvodnja organski su tijesno povezane i sukladne.

Mala obiteljska gospodarstva koja imaju manje od 10 ha zemlje i manje od 5 krava morat će se orijentirati na alternativno radno-intenzivne i dopunske proizvodnje (povrtlarstvo, voćarstvo i cvjećarstvo). Osim ova tri osnovna modela obiteljskih gospodarstava bit će i takvih gdje će jedna proizvodnja predstavljati 50% proizvodnje gospodarstva, a ostalih 50 % više sitnih proizvodnji.

U brdsko-planinskim (ekstezivnim) područjima kao i u primorsko-mediteranskim područjima radi ograničenih zemljišnih površina imat ćemo manja obiteljska gospodarstva, s manjim brojem krava, koja će više koristiti pašni sustav držanja goveda.

Kada je riječ o govedarskoj proizvodnji, govedo je uz ovcu i kozu najdjelotvorniji prerađivač voluminozne stočne hrane niske vrijednosti u visokovrijedne proteinske proizvode životinjskog podrijetla - mlijeka i mesa. Govedarstvo je važan čimbenik u povećanju dohotka nekih ratarskih kultura. Korištenjem raznih nusproizvoda biljne proizvodnje, postrne sjetve, plasmom cash kultura, manjim transportnim troškovima, korištenjem stajnjaka i sl.

ove dvije proizvodnje se nadopunjuju. Proizvodnja mlijeka je najdjelotvorniji način proizvodnje energije i bjelančevina, te najveći izvor hrane dnevnog obroka. U ravničarskim dijelovima naše zemlje gdje se odvija intenzivna biljna proizvodnja, govedo se po važnosti mora naći na prvom mjestu.

Okrupnjivanje obiteljskih gospodarstava je naš strateški cilj. Hrvatska mora što prije napuštati seljački tip proizvodnje i ići na stvaranje farmerskog tipa. Svaštarska gospodarstva treba zamijeniti specijaliziranim koja su unosnija. Naša obiteljska gospodarstva su mala, mješovita po načinu proizvodnje i naturalna prema važnosti proizvodnje.

Za racionalno gospodarenje obiteljskih gospodarstava poželjna veličina stada trebala bi iznositi najmanje 20 mliječnih krava, ili 200 tovne junadi u turnusu. U proizvodnji svinja poželjna je veličina stada od 30 rasplodnih krmača ili 300 - 400 tovljenika u turnusu. Veličina stada ovaca trebala bi iznositi 150 kom, a stado koza najmanje veličine 80 komada. U peradarskoj proizvodnji – proizvodnji jaja, poželjno je imati jato od 5.000 nesilica.

Obiteljska gospodarstva koja će se baviti samo ratarskom proizvodnjom moraju imati 100-150 ha zemljišta od kojih će im za pšenicu trebati 50 ha i za kukuruz oko 50 ha, za industrijsko i drugo bilje najmanje 30-50 ha. Za proizvodnju povrća potrebno je 5-10 ha, za ljekovito bilje 10-15 ha, za voćarsku proizvodnju oko 5 ha i za vinogradarstvo do 5 ha.

Naša obiteljska gospodarstva trebaju težiti modelu srednjih i velikih obiteljskih gospodarstava kakva su u većini europskih zemalja. Govedarska proizvodnja u zemljama EU sastoji se od malih i srednjih obiteljskih farmi prosječne veličine 42 grla ili u prosjeku 21 mliječne krave. Male farme od 10 krava imaju Italija, Grčka, Portugal i Španjolska. Veće farme nalaze se u Engleskoj (100-200 krava) i Nizozemskoj (80 krava). Srednje farme od 30-40 grla pripadaju Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj, Danskoj i ostalim zemljama Europske unije.

Prosječna veličina zemljišnog posjeda u Njemačkoj iznosi 19 ha, u Švedskoj i Danskoj 30 ha, a u Engleskoj 68 ha. U zemljama EU prosječna veličina posjeda iznosi 18,50 ha, veličina stada 23 krave, a prosječna godišnja proizvodnja mlijeka po kravi 5600 litara. U RH prosječna veličina posjeda iznosi 3,5 ha i 0,5 krava po poljoprivrednom domaćinstvu, a proizvodnja mlijeka oko 2.600 litara po kravi. Od 530.000 obiteljskih gospodarstava, koliko ih ima u RH oko 200.000 ima 0,5 - 3 ha zemlje i drži 1 - 3 krave. U svinjogojstvu ima najviše sitnih uzgajatelja koji drže do 5 krmača.

Okrupnjavanje obiteljskih gospodarstava bit će dugotrajan i težak proces koji će trajati više desetina godina. O tom prijelazu ne odlučuje seljak već niz okolnosti u kojima se ta proizvodnja odvija. Za brži razvoj poljoprivrede mora postojati snažno unutarnje tržište i velika kupovna moć. Obiteljska gospo-

darstva ne mogu se okrupnjavati i specijalizirati u nerazvijenoj i seljačkoj proizvodnji. Kod nas će još jako dugo biti svih modela i veličina obiteljskih gospodarstava koja će se razlikovati po načinu proizvodnje, uspješnosti i dobiti. Za okrupnjavanje, opremanje i uređenje obiteljskih gospodarstava treba imati dovoljne zemljišne površine, mora se riješiti pitanje vlastite proizvodnje stočne hrane, tehničke opremljenosti i povoljnih kredita.

Obiteljska gospodarstva moraju više pažnje posvetiti ekonomici i tehnološkom unapređenju proizvodnje, unapređenju organizacije i marketinga svojih proizvoda. Naša gospodarstva su vrlo različita po kapacitetima, tehničkoj opremljenosti, strukturi i smjeru proizvodnje, po funkcionalnosti gospodarskog dvorišta i organiziranosti i orijentirana su na svaštarsku proizvodnju. Program razvoja obiteljskih gospodarstava treba stvarati ekonomski učinkovita i racionalna gospodarstva visoke proizvodnje i visoke dobiti.

Struktura poljoprivredne proizvodnje

Hrvatska poljoprivreda ima nepovoljnu agrarnu strukturu i ona se mora mijenjati u korist stočarske proizvodnje. Vrijednost stočarske proizvodnje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji je preniska i iznosi 30%, a trebala bi biti dvostruko veća. U mnogim razvijenim zemljama stočarska proizvodnja zastupljena je 70 - 80% u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji, a biljna proizvodnja 20 - 30%.

Hrvatska se mora orijentirati na veću stočarsku proizvodnju - proizvodnju mlijeka, mesa i drugih stočarskih proizvoda za vlastite potrebe i za izvoz. Imamo dobre uvjete za povećanje poljoprivredne proizvodnje, a pogotovo stočarske i mogli bismo proizvoditi hranu za 5-6 puta veći broj stanovnika nego što imamo. Umjesto viška imamo veliki manjak poljoprivrednih proizvoda. U RH proizvodi se svega par poljoprivrednih proizvoda u dovoljnoj količini (pšenica, kukuruz, perad, jaja i vino). Zanimljivo je da se kod nas potiče cjelokupna poljoprivredna proizvodnja (130 proizvoda), čak i onih proizvoda kojih imamo viška. Primjera radi, pšenice imamo viška iako je taj višak neznatan u odnosu na proizvodni potencijal. Proizvodnja pšenice bilježi pad, prvenstveno zbog niskih prinosa, a ne na račun drugih proizvodnji. Govorimo kako treba mijenjati strukturu proizvodnje, a potičemo proizvodnju pšenice koje imamo viška i taj višak izvozimo po daleko nižim cijenama u odnosu na domaće cijene. Ako pšenicu ne možemo izvoziti, proizvodnju treba svesti na vlastite potrebe.

Isto tako imamo višak kukuruza a uvozimo ga bez obzira što se radi o malim uvoznim količinama. Kukuruz se uglavnom koristi u stočarskoj proizvodnji (80%) i na taj način se oplemenjuje. Od kukuruza se može dobiti

jako puno proizvoda, međutim industrija za preradu kukuruza kod nas ne postoji. Najveće manjkove imamo kod uljarica, voća i povrća, mlijeka, mesa i njihovih prerađevina.

Proizvodnja uljarica i industrijskog bilja bilježi porast. Te proizvodnje treba znatnije poticati kao i proizvodnju voća.

Pored povećanja poljoprivredne proizvodnje treba razvijati prerađivačku industriju. Prehrambena industrija treba biti najveći kupac poljoprivrednih proizvoda. Potrebno je mijenjati strukturu proizvodnje a istovremeno povećavati proizvodnju. Treba se orijentirati na proizvodnju uljarica, sjemeske robe, krmog i industrijskog bilja.

Nije dovoljno reći kako treba mijenjati strukturu proizvodnje i kako je problem agrara strukturalne naravi. Struktura proizvodnje može se mijenjati agropolitičkim mjerama. Što znači mijenjati strukturu proizvodnje kad je ukupna poljoprivredna proizvodnja deficitarna? Što reći seljaku da proizvodi, a što da mijenja? Da bi ubrzali transformaciju posjedovne strukture, treba davati kredite za kupnju zemljišta.

Specijalizacija je oblik proizvodnje s visokim tehnološkim inputima, kojima se povećavaju proizvodni učinci i kakvoća proizvoda. Radi plod-smjene i korištenja rada tijekom cijele godine, bez obzira na veličinu zemljišnih površina, u biljnoj proizvodnji u pravilu neće biti specijalizacije proizvodnje. U mješovitom poljoprivrednom obiteljskom gospodarstvu biljna proizvodnja će biti u funkciji stočarske proizvodnje koja će se specijalizirati za proizvodnju mlijeka ili mesa. Veća obiteljska gospodarstva specijalizirat će se za jednu glavnu proizvodnju, a sve druge će biti u funkciji te osnovne djelatnosti. Mala gospodarstva neće se moći specijalizirati, pa će se orijentirati na druge proizvodnje. Ova mješovita gospodarstva imat će više vrsta proizvodnje, odnosno izvora prihoda, i više vrsta stoke, odnosno više proizvoda.

Većina obiteljskih gospodarstava imat će jednu proizvodnju koja će dati 50% prihoda. S obzirom na način proizvodnje dugo ćemo imati svih modela gospodarstava.

Iskorištavanje zemljišta

U uvjetima intenzivne biljne proizvodnje iz gospodarskih razloga najbolje je iskorištavati zemljište proizvodnjom ratarskih i krmnih kultura. Krmne kulture najbolje je koristiti u konzerviranom stanju (sijeno, sjenaža, kukuruzna silaža i v. v. kukuruz).

Pašni sustav držanja goveda treba koristiti u predjelima izvan intenzivne biljne proizvodnje tj. u ekstenzivnim i brdsko-planinskim uvjetima držanja.

U ravničarskim predjelima RH iz gospodarskih i klimatskih razloga ne postoje uvjeti za pašni sustav držanja goveda. Glavni izvor stočne hrane u ovim predjelima je proizvodnja krme s oranica.

Sigurno je da ni jedno obiteljsko gospodarstvo u predjelima intenzivne biljne proizvodnje neće koristiti svoju zemlju za pašnju, a niti će država davati zemlju za pašnjake.

Proizvodnja krme s oranica ostvaruje 3 do 4 puta veću proizvodnju energije hrane, koja preko proizvodnje mlijeka i mesa ostvaruje 3-5 puta veći dohodak.

Pasmine predstavljaju sredstva za postizanje proizvodnih ciljeva, koji se provode putem uzgojnih programa. Kada je u pitanju govedarska proizvodnja dominantna je simentalska pasmina koja je u sveukupnoj populaciji goveda u RH zastupljena sa 77%. Simentalska pasmina je tipična pasmina dvojnih proizvodnih osobina (mlijeka i mesa). Uzgojno područje simentalca pokriva cijeli kontinentalni dio Hrvatske.

Na velikim mliječnim farmama zastupljena je Holstein pasmina, koja se afirmirala kao najmlječnije govedo u svijetu. Ta je pasmina najdjelotvornije biološko sredstvo za proizvodnju mlijeka. Holstein je tipično mliječno govedo visoke proizvodnje, koje zahtijeva poseban tretman i velike količine koncentrirane hrane.

Obiteljska gospodarstva koja se žele specijalizirati za visoku proizvodnju mlijeka trebaju držati ovu pasminu. U RH ima preko 60 obiteljskih gospodarstava koja drže holštajn pasminu krava, veličine stada 20 do 100 grla.

Smeđa pasmina je afirmirana alpska pasmina dvojnih proizvodnih osobina.

Kada je u pitanju *sistem držanja krava* postoji više sistema od kojih svaki ima svojih prednosti i nedostataka u odnosu na kravu, radnika i mlijeko. Postoje dva osnovna sistema držanja krava i to slobodni i vezani sistem. Slobodan sistem primjenjuje se kod velikih farmi, a vezani način pripada malim farmama. Sistem držanja krava određuje i sistem mužnje. Kod slobodnog sistema držanja krave se muzu u izmuzištu, a kod vezanog sistema pomoću mlijekovoda u kanti. Obiteljska gospodarstva koja imaju više od 20 krava mogu ići na slobodni sustav držanja i mala izmuzišta (2x1, 2x2 i 2x3).

Govedarska proizvodnja - proizvodnja mlijeka predstavlja profitabilnu vrstu poljoprivredne proizvodnje u obiteljskim gospodarstvima. Posebno je prihvatljiva zbog povoljne dinamike plaćanja, što gospodarstva koriste za podmirenje tekućih troškova.

Brojno stanje krava iz godine u godinu pada. U 2000. godini u RH bilo je ukupno 214.600 krava ili 273.000 plotkinja. U odnosu na 1999. godinu broj krava u 2000. godini smanjio se za 13.500. Prije rata (1989. g.) imali smo 383.000 krava. Broj krava pod selekcijskim obuhvatom iznosi 85.460 na

obiteljskim gospodarstvima i 7.440 krava na velikim mliječnim farmama ili ukupan broj krava pod selekcijom 92.898 ili 39,81%. Od ukupnog broja krava 18.606 krava otpada na Holstein pasminu ili 8,70%. Brojno stanje goveda u RH više od 30 godina opada po stopi od 5% godišnje. U ratu smo izgubili preko 120.000 plotkinja. Od 1990. godine broj krava konstatno se smanjuje. Hrvatska je imala najviše goveda 1911. godine (1,26 mil.). Broj uzgajatelja koji drže krave pod selekcijom iznosi 22.562 ili u prosjeku veličine stada 3,8 krava. Od ukupnog broja krava, obuhvaćeno uzgojno-seleksijskim radom, pod mliječnom kontrolom nalaze se 42.634 krave, a pod rasplodnom 50.264 krave. Veličina stada krava je mala. U RH ima svega 1,29% ili 320 uzgajatelja koji drže više od 15 krava (15-100). Najveći broj krava imaju Zagrebačka županija, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Krapinsko-zagorska i Sisačko-moslavačka.

Ukupna godišnja proizvodnja mlijeka u RH iznosi oko 620 mil. litara, a 1988. godine proizveli smo preko milijardu litara. Prosječna proizvodnja mlijeka u zemaljskom uzgoju iznosi oko 2.670 litara po kravi godišnje. Prosječna laktacijska proizvodnja mlijeka krava pod selekcijom iznosi 4.399 kg s 3,84% masti ili ukupno 169 kg masti po kravi. Kod simentalke pasmine prosjek iznosi 4.020 kg, a kod holštajn pasmine 5.660 kg po kravi. Prosječno trajanje servisnog razdoblja u 2000 godini kod simentalke pasmine iznosilo je 121 dan, a kod Holstein pasmine 156 dana.

Otkup mlijeka po kravi u RH iznosi 1.500 litara godišnje. Tržnost mlijeka iznosi 65%. Broj tržnih proizvođača mlijeka u RH iznosi 61.000. Sitna proizvodnja u RH daje 80% proizvodnje mlijeka tržištu. U strukturi poljoprivrednog uvoza RH mlijeko i mliječni proizvodi sudjeluju sa 70%. Samodostatnost mlijeka iznosi 65 - 70%. Potrošnja mlijeka i mliječnih preradevina u RH iznosi 156 litara po stanovniku godišnje. Da bi RH zadovoljila svoje potrebe za mlijekom trebala bi povećati proizvodnju po kravi za 1000 litara i broj krava za 100.000. Proizvodnja goveđeg mesa u RH organizirana je na 50.000 obiteljski gospodarstava. Proizvodnja goveđeg mesa u RH je deficitarna. Potrošnja goveđeg mesa iznosi 11 kg po stanovniku. Od ukupne potrošnje goveđeg mesa uvoz čini 35 %. Udio govedarske proizvodnje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji iznosi 15 - 20 %. Broj krava po ha obradivog zemljišta iznosi 0,16, a broj krava po obiteljskom gospodarstvu iznosi 0,41. Proizvodnja mlijeka po obiteljskom gospodarstvu iznosi 1.190 litara. Proizvodnja mlijeka po ha obradivog zemljišta iznosi 440 litara a u Švedskoj 4.000 litara.

Poticaji u poljoprivredi obuhvaćaju gotovo sve proizvodnje. Kod nas nije problem u visini poticaja već u visokim troškovima proizvodnje, usitnjenosti, niskoproduktivnosti i neracionalnoj proizvodnji na obiteljskim gospodarstvima.

Poticaji bi trebali biti ne samo za proizvodnju već i za izvoz, za nove investicije i nove tehnologije. Neke od dosadašnjih poticaja u RH imali su socijalni karakter. Poticaje su dobivali i oni uzgajatelji koji nisu isporučivali tržištu niti jedan kg mesa ili litru mlijeka. To se odnosi na poticaje na proizvodnju osnovnog stada (jedna krava, koza ili ovca), a težimo okrupnjavanju obiteljskih gospodarstava. Nema tih poticaja koji će pokriti troškove isplativosti tako sitne proizvodnje. Poticaji za proizvodnju mlijeka i proizvodnju rasplodnog podmlatka su dobri, a ipak brojno stanje krava u RH iz godine u godinu pada.

Pomoću poticaja Vlada RH pomaže preživljavanje poljoprivredne proizvodnje u prijelaznom razdoblju ulaskom u WTO. Vlada će i dalje povećavati poticaje ali će spuštati zaštitne cijene, smanjivati i ukidati carine poljoprivrednih proizvoda da bi se na kraju dostigli strogi standardi WTO-a i pripremili za ulazak u EU. Sada se dio novca koji se izdvaja iz proračuna za agrar jednostavno gubi, tj. ne ide u povećanje proizvodnje. Trebalo bi postepeno napuštati socijalni sustav poticaja, a naglašavati ekonomsku i razvojnu stranu poticaja. U prijelaznom razdoblju ulaskom u WTO i čekajući ulazak u EU država će još dugo pomagati poljoprivredi kroz poticaje, povoljno kreditiranje proizvodnje i drugim mjerama, ali sve to neće biti dovoljno. Poticaji ne jačaju položaj obiteljskih gospodarstava već pomažu preživljavanju sitnih gospodarstava koja će kad-tad nestati jer neće moći izdržati konkurentnost na tržištu. Poticaje treba davati za stratešku i deficitarnu proizvodnju, a za rasplodnu proizvodnju u stočarstvu povećati poticaje.

Europska unija 40-60% svog proračuna troši za poljoprivredu svojih članica. RH ima najmanje poticaje po obiteljskom gospodarstvu (USA\$ 950) u odnosu na druge zemlje. U proizvođačko-prodajnim cijenama poticaji sudjeluju 28%.

U strukturi potpore poljoprivredi visoko mjesto potpore ima mlijeko (49%), a pšenica je na drugom mjestu sa 26,0% što nije za očekivati, suncokret je 10,7%, soja 8,7%, stoka 8,2%. Ovi se podaci odnose na razdoblje od 1996. do 1998. godine. Sadašnji sustav poticaja, koji je u zadnje dvije godine znatno poboljšao ekonomski položaj obiteljskih gospodarstava, trebao bi doživjeti promjene. Država i dalje mora podržavati poljoprivredu državnim intervencijama iz proračuna.

Kreditiranje poljoprivredne proizvodnje od banaka nikada nije bilo atraktivno. Obrt kapitala u poljoprivredi je dug, a proizvodnja nesigurna. Krediti su nužno zlo. Proizvodnja koja je opterećena kreditima je skuplja i ne može se proširivati. Poljoprivredna proizvodnja ne može izdržati visoke kamate (preko 10%), koje su veće od dobiti. U RH banke su privatizirane blizu 90% i njih ne zanima kreditirati poljoprivrednu proizvodnju, pogotovo po nekoj nižoj cijeni kapitala. Dosadašnje kreditiranje poljoprivredne proizvodnje

bilo je uglavnom od države. Krediti koje je do sada davala Vlada RH preko Ministarstva poljoprivrede i šumarstva bili su vrlo povoljni (3-5%), pogotovo za područja od posebne državne skrbi (3% kamata). Biljna proizvodnja ne može podnijeti veće kamate od 3%, a stočarska proizvodnja do 6%. Upitno je davanje kredita sitnim proizvođačima jer ne mogu vraćati kredite. Europska unija proizvođačima pojedinih zemalja koji dobiju kredite od svoje države regresira kamate 50%. Dosadašnjim davanjem poticaja i kredita širokom broju korisnika nije ostvarena razvojna komponenta u obnovi i okrupnjivanju obiteljskih gospodarstava u RH, a utrošena su velika sredstva. Smatram da bi trebalo osnovati jednu specijaliziranu financijsku ustanovu za poljoprivredu. Konkretno mislim na Agrobanku koja bi davala kapital poljoprivredi po povoljnim kamatnim stopama (3-6%), a država bi regresirala razliku kamata. Tu bi se mogla uključiti i lokalna uprava sredstvima od prihoda ostvarenih od poljoprivrede (prodaja i zakup zemljišta).

Proizvođačko-prodajne cijene i paritetni odnosi

Na cijenu koštanja i na ekonomičnost i rentabilnost obiteljskog gospodarstva utječe niz čimbenika i to: veličina gospodarstva (broj grla i veličina zemljišnih površina), visina proizvodnje (po grlu i ha), cijene inputa, organiziranost gospodarstva, stupanj tehničke opremljenosti, način korištenja stočne hrane, tehnologija proizvodnje, stručno znanje itd.

Zato su cijene koštanja poljoprivrednih proizvoda različite od gospodarstva do gospodarstva. Poljoprivredni proizvođači uglavnom ne znaju stvarnu cijenu koštanja svog proizvoda, znaju samo svoje prodajne cijene. U jednom mješovitom obiteljskom gospodarstvu koje ima više vrsta proizvodnje, teško je utvrditi cijenu svake.

Proizvođačko-prodajne cijene mlijeka u RH već duži niz godina iznose od 0,28 do 0,33 eura po litri. U tim cijenama ugrađeno je 28% poticaja. Bez obzira što su subvencije po poljoprivrednom gospodarstvu u RH manje nego u članicama EU, cijene mlijeka su na razini nekih od tih zemalja (Njemačka i Austrija).

U proizvodnji tovnih svinja tržišno najpovoljniji odnos 1 kg žive svinje i 1 kg kukuruza iznosi 1:7. Cijene tovnih svinja kreću se oko 12,00 kuna, a cijena kukuruza od 0,80 do 1,00 kune. Radi se o visokim cijenama svinja, daleko iznad cijena svinja u europskim zemljama. Otkupna cijena pšenice u 2001. godini bila je daleko veća od tržišnih cijena pšenice na svjetskom tržištu. Paritetni odnosi cijena stočne hrane i stočarskih proizvoda unazad par godina bili su povoljni, bez obzira što su cijene bile nestabilne. Cijena jednog kg koncentrata je manja od 50% prodajne cijene mlijeka, što je vrlo povoljno. Što

se tiče cijene kukuruza i mlijeka nekada su ti odnosi bili 1:1,2 u korist kukuruza, a sada se za litru mlijeka može kupiti 3 – 3,5 kg kukuruza.

Prema tome, teško se složiti s tvrdnjama proizvođača da su kod nas niske cijene, već je problem u sitnoj, niskoj i skupoj proizvodnji. Krupniji proizvođači su zadovoljni postojećim cijenama u stočarskoj proizvodnji, čak štoviše spremni su proizvoditi po nižim cijenama koje bi bile stabilne i da imaju osiguran plasman. Mnogi krupniji proizvođači kažu kako se danas od stočarstva, a pogotovo od mlijeka dobro živi, dok drugi (sitni) nisu zadovoljni cijenama i jedini izlazak vide u većim cijenama svojih proizvoda. Nažalost, oni su u većini jer 80% proizvodnje u RH daju sitni proizvođači.

Uvozni deficit

Ulaskom RH u WTO prije godinu dana ima za sada negativne učinke na hrvatsku poljoprivredu. Nije došlo do snižavanja cijena kako se očekivalo. Vrijednost uvoza hrane u 2001. godini povećana je za 24% i na uvozu hrane napravljen je veliki deficit. Povećan je uvoz mlijeka, kukuruza, svinjetine itd. Vrijednost uvoza mlijeka iznosila je 48,4 mil. dolara, a vanjsko-trgovinski deficit na mlijeku iznosio je 29,5 mil. USA dolara. Sve zemlje članice EU imaju višak mlijeka, a mi ne možemo zadovoljiti vlastite potrebe.

Većina ljudi kod nas pogrešno tumači problem hrvatskog deficita u proizvodnji hrane. Trgovački deficit je veliki hrvatski problem ali se on neće riješiti zabranom uvoza. Treba ići u suprotnom pravcu, treba povećavati izvoz a ne smanjivati uvoz. Izvozom se treba braniti protiv uvoza. Često se može čuti od saborskih zastupnika i predstavnika nekih političkih stranaka kako treba zabraniti uvoz hrane. Saborski odbor za poljoprivredu održan u studenom 2001. godine tražio je od hrvatske Vlade ograničenje uvoza. Tražiti zabranu uvoza i štititi domaću proizvodnju, a ušli smo u WTO i spremamo se za ulazak u Europsku uniju, je neozbiljno.

Prilikom ulaza u WTO rečeno je da će se carine morati smanjiti, a neke ukinuti bez količinskih ograničenja pri uvozu i izvozu, odnosno do potpune liberalizacije uvoza i izvoza.

Problem je što su se carine (postepeno) morale najviše smanjivati za one prehrambene proizvode koje najviše uvozimo (meso, mlijeko i njihove prerađevine, uljarice i sjemenska roba).

Drugi problem oko WTO-a je taj što mi u razdoblju prilagodbe nismo imali program da bi domaća poljoprivreda što bezbolnije amortizirala prijem u WTO. Država će i dalje biti važan čimbenik u potpori obiteljskim gospodarstvima. Negativni učinak ublažuje se poticajima. Upravo je početkom godine (2002. g.) donesen režim slobodne trgovine za većinu poljoprivrednih

proizvoda, što znači da će doći do većeg uvoza i pada cijena na našem tržištu, a to će pogoditi domaću proizvodnju. Mi se ne možemo nositi sa stranim suparnicima na tržištu gdje vladaju strogi standardi.

U proizvodnim bilancama u poljoprivredi od 1991. do 1999. godine imamo deficit u svim poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima, a suficit u svega nekoliko proizvoda (riba, piće i alkohol, vegeta i duhani). U strukturi poljoprivrednog uvoza najviše su zastupljeni prehrambeni proizvodi, žive životinje, mlijeko i meso i njihovi proizvodi, uljarice, stočna hrana i proizvodi od žitarica.

Izvoz poljoprivrednih proizvoda u RH je mali. Pokrivenost uvoza izvozom u poljoprivredi iznosi 59%. U ukupnom izvozu hrvatska poljoprivreda sudjeluje s 11,5% a u uvozu 14,4%. U strukturi poljoprivrednog izvoza najviše su zastupljeni prehrambeni proizvodi. U RH proizvodnja je skupa i niska, obveze državi velike i zato je teško biti konkurentan. Mi jednostavno nemamo što izvoziti jer ne proizvodimo ni za vlastite potrebe. U stočarskoj proizvodnji samodostatnost svih proizvoda je ispod 100. Samodostatnost svinjskog mesa je 86%. Pored govedarske proizvodnje koja još uvijek ima trend pada potrebno je s obzirom na dovoljne količine kukuruza poticati svinjogojsku proizvodnju. Ovčarska i kozarska proizvodnja u RH raste. Hrvatska ima veliki deficit voća i povrća. Na našim tržnicama pogotovo zimi preko 80% ovih proizvoda potječe iz uvoza. Nemamo dovoljno modernih skladišta - hladnjača za čuvanje poljoprivrednih proizvoda. Potrebno je koncipirati izvoznu strategiju u RH s tim da prvenstveno povećamo ukupnu poljoprivrednu proizvodnju. Za vrijeme Vojne krajine Slavonija je bila poznati izvoznik živih goveda u Austro-ugarske zemlje.

U bivšoj Jugoslaviji Hrvatska je bila poznati izvoznik mlade junetine (baby beef) i tovnih svinja (bacon) na jedno birljivo tržište Engleske. Italija je uvozila tovnu junad i gotove polutke iz RH. Što se tiče proizvodnog potencijala poljoprivredne proizvodnje, a time i izvoza, imamo velike rezerve.

Bivši kombinati

Razvoj obiteljskih gospodarstava treba gledati kroz razvoj modernih i tehnološki naprednih, te tržno orijentiranih velikih sustava. Poznato je u svijetu da bez obzira o kojoj je proizvodnji riječ postoje krupni sustavi kao nositelji razvoja i tehnološkog napretka koji imaju iza sebe sitne kooperante "koji rade za njih".

U slavonskim županijama gdje je najrazvijenija poljoprivredna proizvodnja nezamisliv je rast i razvitak poljoprivrede bez velikog poljoprivrednog sustava, kao nositelja tehnološkog razvitka, na koji će se oslanjati obiteljska gospodarstva.

Seljaku je teško proizvoditi i istovremeno nabavljati repromaterijal, prodavati svoje proizvode, pratiti tržište, pratiti nova znanja i nove tehnologije, predviđati i analizirati. Kod nas je do sada bio veliki problem plasman poljoprivrednih roba i njihova naplata. Velika pogreška bila je uništavanje i devastiranje nekih kombinata, a nije se nudila alternativa u smislu restrukturiranja i drugačije organiziranosti. Nemojmo zaboraviti da su kombinati bili nositelji poljoprivredne proizvodnje na bazi najmodernijih tehnologija. U kombinatima su stvarane nove sorte i hibridi, obavljala se razna istraživanja i pokusi (zajedno s fakultetima i zavodima), stvarali se genetski kapaciteti u stočarstvu, proizvodila se sjemenska roba i sl. Kombinati su ugovarali i financirali proizvodnju na selu, nabavljali repromaterijal i zaštitna sredstva, vršili otkup poljoprivrednih proizvoda i roba, uskladištavali i prodavali proizvode. Pored toga, brinuli se za uređenje zemljišta, poljskih puteva, kanalske mreže i financirali protugradnu zaštitu.

Neka velika poljoprivredna poduzeća platila su ceh privatizacije i vlasničke transformacije i pogrešne agrarne politike. Ta poduzeća su nestala, radnici ostali bez posla, a država nije imala koristi od privatizacije, već pojedinci. Kombinati koji su preživjeli bili su prepušteni sami sebi. Dugovanja tih kombinata bila su veća od vrijednosti kapitala. Sada se Vlada odredila prema kombinatima u smislu sanacije i paralelnog razvoja oba tipa gospodarstva. Na taj način spasit će se prehrambeni kapaciteti koji se nalaze unutar tih društava i koji su neophodni u daljem procesu razvoja agrara i prehrambene industrije.

Restrukturiranje i privatizaciju poljoprivrednih društava treba ubuduće provoditi preko tržišta ponude i potražnje, dotoka kapitala i novih tehnologija.

Danas se govori o utjecaju raznih lobija koji žele poslije financijske konsolidacije doći do jeftinih poduzeća. Često se čuju mišljenja kako država treba sanirati i privatizirati poduzeća ali nitko ne kaže na koji način.

Sredstva od privatizacije poljoprivrednih tvrtki - od prodaje državne imovine, kao i sredstva od prodaje i zakupa zemljišta trebala bi ići u investicijske fondove i u korist razvoja poljoprivrede.

Organizatori poljoprivredne proizvodnje

Potrebno je razvijati poljoprivredne zadruge kao glavne organizatore poljoprivredne proizvodnje na selu, kao i poljoprivredne udruge obiteljskih gospodarstava po granama proizvodnje.

Potrebno je poticati udruživanje proizvođača kako bi racionalnije koristili mehanizaciju, lakše i jeftinije nabavljali repromaterijal, prodavali svoje proizvode, zajednički nastupali na tržištu i sl. Pojedine linije mehanizacije obiteljska gospodarstva mogu nabavljati zajedno i koristiti zajedno ako se

udruže. Treba osposobiti zadruge kako bi u ime seljaka ugovarale proizvodnju umjesto države.

Stručne službe i kadrovi u poljoprivredi

Za brži razvoj bilo koje proizvodnje potrebni su dobri kadrovi i tehnološke inovacije.

Poslije II. svjetskog rata značajnu ulogu u razvoju poljoprivrede imale su poljoprivredne stanice. Stvaranjem kombinata (od 1960-1965.g.) ulogu poljoprivrednih stanica preuzele su vlastite tehnološke i razvojne službe koje su radile i za selo preko pogona za kooperaciju. Te službe odigrale su pozitivnu ulogu i dale ogromni doprinos razvoju poljoprivrede i povećanju poljoprivredne proizvodnje, pogotovo u razdoblju od 1970. do 1985. godine.

Nakon promjena političkog i društveno - gospodarskog sustava u Hrvatskoj osnovana je Poljoprivredna savjetodavna služba kao javna služba, čija je funkcija davanje stručne pomoći poljoprivrednim proizvođačima radi unapređenja poljoprivredne proizvodnje na obiteljskim gospodarstvima i većeg korištenja postojećih proizvodnih resursa, odnosno veće proizvodnosti biljne i stočarske proizvodnje.

Najvažniji ciljevi Službe određeni su planom rada HZPSS-a, a to su povećanje broja grla i povećanje proizvodnje po grlu, povećanje prihoda od poljoprivredne proizvodnje, poboljšanje tehnologija, obnova obiteljskih gospodarstava, modernizacija štala, poboljšanje pasminske strukture i prenošenje najnovijih saznanja i postignutih rezultata u poljoprivrednu praksu. Stručne aktivnosti Poljoprivredno savjetodavne službe obavljaju se organizacijom stručnih predavanja, tečajevima, seminarima, prezentacijama i publikacijama i to prvenstveno za osposobljavanje savjetnika – djelatnika HZPSS-a. U tim aktivnostima najmanje ima poljoprivrednih proizvođača.

Ciljevi Poljoprivredno-savjetodavne službe vrlo teško se ostvaruju. U razdoblju od 1990. do 2000. godine poljoprivredna proizvodnja je stagnirala a neke proizvodnje bilježe pad. Brojno stanje krava pada, proizvodnja po grlu je niska, prinosi ratarskih kultura su niski, nove tehnologije nisu uvedene, itd. Prihodi obiteljskih gospodarstava nešto su porasli zahvaljujući poticajima. Glavni poslovi Službe u tom razdoblju bili su poslovi na provođenju kreditne politike Vlade RH i Ministarstva poljoprivrede i šumarstva. U razdoblju nastajanja Poljoprivredna savjetodavna služba ispunjavala je samo dio svojih funkcija. Naša zemlja nema tradiciju u organizaciji rada Poljoprivredno-savjetodavne službe. Ta služba funkcionira po strogoj hijerarhijskom sustavu odlučivanja. Rad te službe trebalo bi znatno pojačati zbog važnosti poljoprivredne proizvodnje. Područne poljoprivredne službe trebale bi davati

više savjetodavnih usluga obiteljskim gospodarstvima tog područja i to u samom selu, na njivi i u štali. Poljoprivredno - savjetodavna služba zajedno sa županijskim službama treba izraditi strateške ciljeve u poljoprivredi te županije. Poljoprivredno savjetodavna služba treba biti kompletna tehnološko – razvojna i edukacijska služba u funkciji struke i agrarne politike. Služba također treba raditi na boljem iskorištavanju raspoloživih prirodnih resursa i genetskih kapaciteta stoke u cilju povećanja proizvodnje i na podizanju tehnološke razine obiteljskih gospodarstava. U Službi bi trebali raditi stručnjaci – agronomi svih profila. Poljoprivredna služba trebala bi pripremiti seljake za promjene i njihovo uključivanje u europske gospodarske tokove. Potrebne su promjene edukacijskog sustava jer se dosadašnja edukacija više oslanja na teoriju, a manje na praktična iskustva.

Zaključne misli

Sadašnja Vlada donijela je strategiju agrara koja je uopćena. Dosadašnji rezultati Vlade u agraru su vidljivi. Uveden je sustav poticaja skoro za sve vrste proizvodnje u agraru. Poticaji se stalno povećavaju. Poljoprivredni proračun se povećava. Donesen je Zakon o poljoprivredi i poljoprivrednom zemljištu. Vlada RH donijela je odluku o financijskoj konsolidaciji osam poljoprivrednih društava i ostvarila pretpostavke za uspješno poslovanje tih društava. Prije godinu dana ušli smo u WTO. Ulaskom RH u WTO stanje u agraru se nije promijenilo, što više ulazak je donio samo negativne učinke na hrvatsku poljoprivredu. Uvoz hrane se povećao u 2001. godini. Negativni učinci donekle se ublažavaju povećanjem poticaja i drugim agrarnim mjerama. Ostala unapređenja proizvodnje su izostala.

Sada treba raditi na pripremama za ulazak u EU. Prvenstveno treba poduzimati mjere kako povećati poljoprivrednu proizvodnju bar za 50%. U EU ući ćemo sa zatečenom razinom proizvodnje. Poslije toga RH neće moći širiti proizvodnju jer će EU limitirati proizvodnju, odnosno zadržat će je na zatečenoj razini. Proizvodnja će biti niska i kvote će biti niske.

Poticaji u poljoprivredi trebali bi biti na razini zemalja EU i udjel poljoprivrednog proračuna kao u drugim zemljama. Potrebno je prilagoditi sve propise u području agrara s propisima EU-a.

Stopu poreza na dodanu vrijednost treba smanjivati jer je ona sada previsoka, a prihod od PDV-a je nizak. Treba obuhvatiti što veću proizvodnju i potrošnju hrane PDV-om. U mnogim zemljama PDV obuhvaća preko 90% proizvodnje hrane, a kod nas samo trećinu potrošnje hrane.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva trebalo bi napraviti komparativnu analizu o položaju naše poljoprivrede u odnosu na članice EU, gdje bi se na temelju te analize definirali ciljevi i odredile mjere daljnjeg razvoja agrara u

